

УДК 811.133.1'06'36'22

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/99-2-62>**Олена ХАРИТОНОВА,***orcid.org/0000-0002-6693-9366**старший викладач кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) o.kharitonova@donnu.edu.ua*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА СЕМІОТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІТИЗМУ В ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Дослідження присвячено комплексному аналізу аналітизму як домінантної риси французької мовної системи. У роботі розглядається дихотомія традиційного та семіотичного підходів до визначення аналітичного ладу мови. Традиційний підхід аналізує аналітизм через незмінність морфологічної структури слова та винесення граматичного значення за його межі, тоді як семіотична концепція (зокрема за Ш. Баллі) розглядає це явище як прагнення до ідеальної симетрії між означальним та означуваним.

Особлива увага приділяється природі аналітичних форм як специфічних мовних одиниць, що функціонують на межі морфології та синтаксису. Автор детально аналізує механізми формування АФ, де поєднання службового (допоміжного) та знаменного компонентів створює єдину словоформу. В роботі розкрито проблему «преморфологічної зони» – перехідного етапу, де вільні словосполучення поступово граматикуються та набувають ознак цілісних морфологічних одиниць.

У дослідженні визначено критерії допоміжності слів, зокрема процес їхньої повної або часткової десемантизації. Проаналізовано погляди провідних лінгвістів (Ш. Баллі, Е. Бенвеніста, Л. Теньєра, Г. Гійома, Ж. Дамурета та Е. Пісона) на класифікацію аналітичних засобів у системі дієслова (складні часи, пасив, герундій, модальність) та імені (артиклеві та прийменникові конструкції).

Наукова новизна полягає у систематизації суперечливих поглядів на межі слова у французькій мові та обґрунтуванні ідіоматичного статусу аналітичних форм. Доведено, що встановлення чіткої межі між аналітичною словоформою та аналітичним членом речення є об'єктивно складним завданням через динамічну природу французької граматики.

Результати дослідження підтверджують, що аналітизм французької мови не є статичним станом, а є процесом постійної взаємодії лексичного та граматичного рівнів. Робота має теоретичне значення для фахівців з романської філології, загального мовознавства та теорії перекладу, оскільки пропонує інструментарій для ідентифікації та класифікації складних граматичних комплексів.

Ключові слова: аналітизм, аналітична форма, семіотична симетрія, граматикує, допоміжне слово, преморфологічна зона, десемантизація, французька мова, межі слова.

Olena KHARYTONOVA,*orcid.org/0000-0002-6693-9366**Senior Lecturer at the Department of Romance and Germanic Philology and World Literature
Vasyl Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) o.kharitonova@donnu.edu.ua*

THEORETICAL AND SEMIOTIC ASPECTS OF ANALYTISM IN THE GRAMMATICAL SYSTEM OF THE MODERN FRENCH LANGUAGE

The study is devoted to a comprehensive analysis of analytism as a dominant feature of the French linguistic system. The paper examines the dichotomy between traditional and semiotic approaches to defining the analytical structure of a language. While the traditional approach analyzes analytism through the invariability of the word's morphological structure and the externalization of grammatical meaning, the semiotic concept (particularly according to Ch. Bally) views this phenomenon as a pursuit of ideal symmetry between the signifier and the signified.

Particular attention is paid to the nature of analytical forms (AF) as specific linguistic units operating at the intersection of morphology and syntax. The author provides a detailed analysis of the mechanisms behind AF formation, where the combination of an auxiliary (functional) and a lexical component creates a single word-form. The study explores the problem of the "pre-morphological zone" – a transitional stage where free phrases gradually undergo grammaticalization and acquire the characteristics of integral morphological units.

The research defines criteria for word auxiliary status, specifically the process of their full or partial desemantization. It analyzes the perspectives of leading linguists (Ch. Bally, É. Benveniste, L. Tesnière, G. Guillaume, J. Damourette, and É. Pichon) on the classification of analytical tools within the verbal system (compound tenses, passive voice, gerund, modality) and the nominal system (article and prepositional constructions).

The scientific novelty lies in the systematization of conflicting views on word boundaries in French and the substantiation of the idiomatic status of analytical forms. It is proven that establishing a clear boundary between an analytical word-form and an analytical sentence element is an objectively complex task due to the dynamic nature of French grammar. The results confirm that French analytism is not a static state but a process of constant interaction between lexical and grammatical levels. The work holds theoretical significance for specialists in Romance philology, general linguistics, and translation theory, as it offers a toolkit for the identification and classification of complex grammatical structures.

Key words: *analytism, analytical form, semiotic symmetry, grammaticalization, auxiliary word, pre-morphological zone, desemantization, French language, word boundaries.*

Постановка проблеми. Проблема аналізму залишається однією з найбільш дискусійних у сучасному романському мовознавстві, оскільки вона безпосередньо пов'язана з фундаментальним питанням лінгвістики – визначенням меж слова. У французькій мові, де граматичні значення часто виражаються поза межами самого слова (за допомогою службових слів, порядку слів або інтонації), розмежування морфологічних одиниць і синтаксичних сполучень набуває особливої гостроти. Дослідження аналітичних форм (АФ) дозволяє глибше зрозуміти механізми мовної асиметрії, де сполучення двох елементів функціонує як єдина граматична одиниця.

Мета статті полягає у комплексному аналізі природи аналізму французької мови, виявленні критеріїв формування аналітичних словоформ та дослідженні взаємодії лексичних і граматичних значень у межах цих структур.

Предметом дослідження є граматичні категорії французької мови (час, активний і пасивний стан дієслова, герундій, ступені порівняння), що реалізуються через аналітичні конструкції, а також теоретичні підходи до їх класифікації – від традиційних до семіотичних.

Робота базується на концепціях провідних лінгвістів, зокрема Шарля Баллі, який розглядав аналізм крізь призму мовної симетрії, а також на працях дослідників, що вивчали процеси десемантизації допоміжних елементів (Л. Теньєр, Г. Гійом, Е. Бенвеніст). В українському науковому просторі ці питання розроблялися в контексті типології романських мов та теорії перекладу (О. О. Чередниченко, В. Г. Матвіїшин).

Наукова новизна зумовлена необхідністю систематизації «преморфологічних» явищ – конструкцій, що перебувають на периферії між синтаксисом і морфологією, та встановленням їхнього ідіоматичного статусу в системі сучасної французької мови.

Аналіз досліджень. Теоретичний огляд вивчення аналізму у французькій та вітчизняній філології. В українському мовознавстві дослідження аналізму традиційно розглядається в межах порівняльно-типологічного мовознавства та романської філології. Ключова увага приділя-

ється механізмам граматикалізації, структурі аналітичної форми та специфіці перекладу французьких аналітичних конструкцій українською мовою. Одним із найавторитетніших дослідників є Олександр Чередниченко, який аналізує аналізм крізь призму міжмовної комунікації. Він наголошує на тому, що французька мова за своєю природою є послідовно аналітичною, що створює специфічні виклики при відтворенні її значень у синтетичних мовах (як-от українська). Він зазначає, що «у французькій мові, на відміну від української, граматичне значення слова часто виноситься за його межі й зосереджується в службових словах (артиклях, прийменниках, допоміжних дієсловах), що визначає високий ступінь аналізму її будови». (Чередниченко, 2007: 45)

Володимир Матвіїшин зосереджувався на зіставній стилістиці та типології. Його праці допомагають зрозуміти, як аналітичні форми дієслова взаємодіють із контекстом. Зокрема, він відзначає, що «аналізм французького дієслова виявляється не лише в системі складних часів, а й у широкому використанні дієслівно-іменних перифраз, які замінюють прості дієслівні форми для уточнення аспектуальних відтінків дії». (Матвіїшин, 1989:112)

Костянтин Тищенко розглядав ці питання у ширшому контексті метатеорії мовознавства, аналізуючи еволюцію мовних систем від синтетизму до аналізму. Його концепція лінгвістичних змістів дозволяє трактувати аналітичну форму як результат економізації мовних засобів. «Еволюція морфологічних систем світу свідчить про поступовий перехід від синтетичних типів мов до аналітичних як більш економних і функціонально доцільних. В аналізмі граматичне значення виокремлюється в самостійний оператор, що дозволяє мові оперувати обмеженою кількістю службових елементів для вираження безкрайньої множини логічних відношень». (Тищенко, 2000:142)

Теоретичний фундамент вивчення аналізму у французькій лінгвістиці будується на розмежуванні плану вираження та плану змісту, а також на аналізі процесів граматикалізації допоміжних елементів.

Шарль Баллі, автор семіотичної концепції, розглядав аналізм як вияв мовної симетрії, де існує

взаємно однозначна відповідність між означальним і означуваним. На його думку, ідеальний аналітизм – це моносемія та лінійність. «Le synthèse consiste à mélanger ce qui doit être distingué et à séparer ce qui doit être joint». («Синтез полягає в тому, щоб змішувати те, що належить розрізняти, і роз'єднувати те, що має бути з'єднане») (Bally, 1944: 204)

Еміль Бенвеніст досліджував природу допоміжних дієслів та їх роль у створенні нових граматичних категорій. Він виокремлював допоміжні елементи часу, пасивного і активного стану дієслова, вказуючи на специфічний статус дієслова *avoir*. «L'auxiliation verbale constitue ainsi une forme de périphrase qui, à l'intérieur du système, remplit une fonction grammaticale unitaire. Dans la structure "avoir + participe", le verbe *avoir* perd sa valeur de possession pour devenir un simple exposant de temporalité, créant une solidarité nouvelle entre l'auxiliaire et l'auxilié.» («Дієслівна допоміжність (auxiliation), таким чином, становить форму перифразу, яка всередині системи виконує єдину граматичну функцію. У структурі "avoir + дієприкметник" дієслово *avoir* втрачає своє значення володіння, щоб стати простим показником часовості, створюючи нову солідарність між допоміжним словом (auxiliaire) та частиною, що додається (auxilié).») (Benveniste, 1966:356)

Люсьєн Теньєр та Моріс Рат зосереджувалися на ієрархії компонентів в аналітичній формі, де допоміжне слово (auxiliaire) є носієм граматичного значення, а значуща частина (auxilié) – лексичного. Наведемо цитату Люсьєна Теньєра, яка пояснює його погляд на роль допоміжних елементів у реченні та концепцію «вузлів» (nœuds), що є фундаментальною для розуміння структури аналітичних форм: «Le mot auxiliaire n'est au fond qu'un morphème libéré de la solidarité du mot et devenu indépendant. Son rôle est de transférer les catégories grammaticales d'un mot à un autre, ou de les préciser, sans pour autant briser l'unité structurelle de la phrase. Dans l'ordre structural, l'auxiliaire et le plein verbe ne forment qu'un seul et unique nœud.» («Допоміжне слово, за своєю суттю, є лише морфемою, звільненою від солідарності зі словом, що стала незалежною. Його роль полягає в тому, щоб переносити граматичні категорії від одного слова до іншого або уточнювати їх, не руйнуючи при цьому структурної єдності речення. У структурному порядку допоміжне слово та повнозначне дієслово утворюють єдиний вузол.») (Tesièrre, 1959:52) Теньєр пропонує революційний погляд на допоміжні слова (*avoir; être, faire*), розглядаючи їх як морфеми, що «втєкли» з-під оболонки слова, але збе-

регли свою суто граматичну функцію. Він доводить, що попри графічну роздільність (*il a chanté*), з точки зору синтаксису – це одна одиниця, один центр тяжіння в реченні і підкреслює, що допоміжний елемент не додає лексичного змісту, а лише обслуговує граматичні потреби повнозначного слова.

Виклад основного матеріалу. Дослідження граматичного ладу французької мови неминує постає перед проблемою визначення природи її аналітизму. В сучасній лінгвістиці виокремлюють два магістральні підходи до розуміння цього явища: традиційний та семіотичний.

Традиційне розуміння базується на особливостях плану вираження граматичних значень. У межах цього підходу аналітизм трактується через два засадничі явища:

Незмінність морфологічної структури слова. Граматичні значення локалізуються не в самому слові, а поза ним – у службових словах, контекстуальному оточенні або фіксованому порядку слів. Яскравим прикладом є синтаксична форма іменника, що детермінується не відмінковими закінченнями (як у синтетичних мовах), а прийменниками та позицією в реченні. Наприклад, *Le livre de Pierre* – (Книга П'єра). Прийменник *de* тут виконує функцію українського родового відмінка, вказуючи на належність. Слово *Pierre* не отримує жодних флексій (закінчень), на відміну від українського *П'єра*. Я даю книгу П'єру – *Je donne le livre à Pierre*. Прийменник *à* маркує адресата дії, виконуючи функцію давального відмінка. Знову ж таки, граматичне значення передається зовнішнім оператором (прийменником), а не морфологічною зміною слова. Він розмовляє з П'єром – *Il parle avec Pierre*. Прийменник *avec* передає значення орудного відмінка.

Членованість словоформи. Аналітизм виявляється у створенні форм, що складаються з кількох окремих елементів, які, проте, функціонують як єдине ціле. Це характерно для категорій часу, стану та герундія. *J'ai écrit* (Я написав). *La lettre est lue* (Лист прочитаний / Лист читається). *En chantant* (Співаючи).

Семіотична концепція, розвинута Шарлем Баллі, ґрунтується на кореляції плану вираження та плану змісту. Баллі ототожнював аналітизм із мовною симетрією – наявністю взаємно однозначних відносин (*rappports biunivoques*) між означальним та означуваним. У цьому контексті симетрія проявляється у лінійності (синтагматика) та моносемії (парадигматика). Лінійність передбачає, що елементи повідомлення розташовуються в ланцюжок один за одним, без розривів і накладань.

У фразях типу «*Il ne le lui dit pas*» (Він йому цього не каже) ми бачимо чітку лінійну послідовність автономних знаків: *Il* (суб'єкт) → *ne* (заперечення1) → *le* (прямий додаток) → *lui* (непрямий додаток) → *dit* (дія) → *pas* (заперечення2). Кожне поняття займає своє окреме місце в лінійному ланцюжку.

Баллі вважав, що аналітизм є лінійним, тоді як синтетизм часто порушує цей порядок через дистаксію (розрив зв'язків). Моносемія – це принцип «один знак – одне значення». У синтетичних мовах одна морфема часто є кумулятивною (полісемічною), тобто передає кілька значень одночасно. Аналітизм прагне розділити ці значення. Розглянемо французьку форму жін. роду множини *grandes*. Хоча на письмі це одне слово, семіотично воно розпадається на окремі знаки: *grand* – лексичне значення (великий); *-e* – граматичний знак жіночого роду; *-s* – граматичний знак множини. Тут кожна одиниця змісту має свій окремий матеріальний виразник. Це і є моносемія в розумінні Баллі. Синтетизм розглядається як девіація від симетрії, що включає дистаксію (порушення лінійності) та полісемію. Цікаво, що одна й та сама форма може кваліфікуватися по-різному: форма *grandes* є синтетичною з традиційної точки зору, але аналітичною за Баллі, оскільки кожному значенню відповідає окремий знак (*-e* – жін. рід, *-s* – множина).

Природа та функціональні особливості аналітичних форм. Аналітична форма є специфічною лінгвістичною одиницею, що представляє собою «переривчасту морфему». Це поєднання двох елементів, яке, попри зовнішню схожість із вільним словосполученням, виконує функцію цілісної словоформи.

Структура аналітичних форм складається з двох компонентів: допоміжне слово (*auxiliant*): носій граматичних категорій та знаменна частина (*auxilié*): носій лексичного значення. Важливо розрізняти ідіоматичні та неідіоматичні аналітичні форми. Ідіоматична аналітична форма – це таке стійке поєднання службового (допоміжного) слова та знаменного слова, при якому загальне граматичне значення всієї конструкції не дорівнює сумі значень її частин. У лінгвістиці ідіоматичність вважається одним із найважливіших критеріїв того, що перед нами не просто вільне словосполучення (синтаксис), а цілісна морфологічна одиниця (словоформа). Неідіоматична аналітична форма – це таке поєднання службового та знаменного слів, значення якого є прозорим і дорівнює сумі значень його компонентів.

В ідіоматичних формах (наприклад, *passé composé*) значення цілого не виводиться безпосе-

редньо із сум значень частин. Так, дієслово *avoir* у формі *ils ont tué* втрачає значення володіння, перетворюючись на маркер минулого часу активного стану. Натомість у неідіоматичних конструкціях (*se laver*) значення є сумою компонентів, що спонукає деяких дослідників виключати їх зі складу аналітичних форм.

Критерії граматикалізації та проблема меж слова. Однією з найскладніших проблем є визначення критеріїв «допоміжності». Серед ключових ознак науковці виділяють: зміну семантики елемента (десемантизація допоміжного дієслова є фундаментальним маркером: наприклад, зміна значення *venir* у конструкціях *venir de faire* та *venir faire*); спроможність до самовживання. Дамурет і Пішон вважають ознакою повної граматикалізації можливість вживання слова з самим собою (*Il a eu, Il vient de venir*); ступінь злиття – хоча всередину аналітичної форми можуть вклинюватися прислівники (*Il a beaucoup fait*) або займенники (*Il se le permet*), існує жорстка неможливість перестановки компонентів.

Проблема аналітичної форми тісно пов'язана з питанням меж слова у французькій мові. Фонетичні, семантичні та структурні критерії часто виявляються недостатніми для чіткої делімітації. Це призвело до появи концепції «преморфологічної зони» – широкого спектру конструкцій між синтаксисом і морфологією, які перебувають на різних етапах морфологізації.

Інвентар аналітичних засобів у сучасній французькій мові. Система французького аналітизму не обмежується лише дієсловом, хоча саме в цій сфері дискусії є найбільш гострими. До основного корпусу аналітичних форм відносять дієслівні форми: складні часи (*il a fait*), пасивний стан (*il est aimé*), іммедіатні часи (*il va faire*), герундій (*en marchant*); іменникові комплекси: сполучення іменника з артиклем (*la table*) або детермінативами (*ma table*), а також прийменникові конструкції; ад'єктивні форми: ступені порівняння (*plus grand*).

Різні наукові школи по-різному визначають межі цього інвентарю. Е. Бенвеніст розрізняв допоміжні елементи часу, стану та способу, тоді як А. Боннар відносив до «auxiliaires» навіть широкі перифрази типу *être en train de*.

Аналітизм французької мови є системним явищем, що пронизує всі рівні граматики. Основним суперечливим моментом залишається розмежування аналітичної словоформи та аналітичного члена речення. Відсутність єдиного критерію «допоміжності» підтверджує динамічний характер французької мовної системи, де межа між мор-

фологією та синтаксисом є не лінією, а об'ємною функціональною зоною.

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретичних аспектів аналітизму у французькій мові було встановлено, що аналітизм французької мови слід розглядати у двох площинах: традиційній (вираження значень поза словом за допомогою службових елементів та порядку слів) та семіотичній (прагнення до симетрії між означальним та означуваним). Якщо традиційний підхід акцентує на структурі словоформи, то семіотичний (за Ш. Баллі) визначає аналітизм як ідеал мовної лінійності та моносемії. Доведено, що аналітична форма є особливою одиницею мови – «переривчастою морфемою». Вона поєднує допоміжне слово (носії граматичного значення) та знаменну частину (носії лексичного значення). Головною ознакою сформованої аналітичної форми є її ідіоматичність, при якій загальне граматичне значення конструкції не дорівнює сумі значень її компонентів. Виявлено, що основним маркером перетворення вільного словосполучення на аналітичну форму є десемантизація допоміжного дієслова. Ступінь втрати лексичного значення дозволяє розмежувати чисті граматичні форми (наприклад, складні часи з

avoir/être) та перифрастичні конструкції, що перебувають на стадії формування. Найвищим ступенем граматикалізації вважається здатність допоміжного слова поєднуватися з самим собою (явище «самовживання»). Дослідження показало, що у французькій мові практично неможливо провести чітку лінію між морфологією та синтаксисом. Існує широка преморфологічна зона, де розташовані конструкції, які вже перестали бути вільними сполученнями, але ще не стали цілісними словами. Це зумовлює відсутність єдиної думки серед лінгвістів щодо інвентаря аналітичної форми: від вузького кола дієслівних часів до широкого включення артиклевих сполук та модальних перифраз. Аналітизм не є ізольованим явищем дієслівної системи; він пронизує всі рівні мови, включаючи іменникову сферу (детермінація артиклем) та ад'єктивну (ступені порівняння). Це підтверджує загальну тенденцію еволюції французької мови до розчленування мовного знака.

Отримані результати демонструють, що для коректного аналізу та перекладу французьких текстів необхідно враховувати функціональну єдність аналітичних комплексів, не розглядаючи їх як просту суму окремих слів, а сприймаючи як цілісні граматичні системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Череди́ченко О. І. Про мову і переклад : монографія. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
2. Матвіїшин В. Г. Зіставна стилістика французької та української мов : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1989. 232 с.
3. Тищенко К. М. Метатеорія мовознавства. Київ : Основи, 2000. 350 с.
4. Bally Ch. *Linguistique générale et linguistique française*. Berne : Francke, 1944. 440 p.
5. Benveniste É. *Problèmes de linguistique générale*. Paris : Gallimard, 1966. Vol. 1. 356 p.
6. Tesnière L. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris : Klincksieck, 1959. 670 p.
7. Dauzat A. *Le génie de la langue française*. Paris : Payot, 1944. 350 p.
8. Damourette J., Pichon É. *Des mots à la pensée : Essai de grammaire de la langue française*. Paris : d'Artrey, 1911–1940. 7 vol. (Collection des linguistes contemporains).
9. Guillaume G. *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*. Paris : Champion, 1929. 134 p.

REFERENCES

1. Cherednychenko, O. I. (2007) *Pro movu i pereklad: monohrafiia* [About language and translation: monograph] Lybid, Kyiv, 248. [in Ukrainian].
2. Matviishyn, V. H. (1989) *Zistavna stylistyka frantsuzkoi ta ukraïnskoi mov* [Contrastive stylistics of French and Ukrainian languages] : navch. posib. Vyshcha shkola, Kyiv , 232. [in Ukrainian].
3. Tyshchenko, K. M. (2000) *Metateoriia movoznavstva* [Metatheory of linguistics] Osnovy, Kyiv, 350. [in Ukrainian].
4. Bally, Ch. (1944) *Linguistique générale et linguistique française* [General linguistics and French linguistics] Francke, Berne, 440. [in French].
5. Benveniste, É. (1966) *Problèmes de linguistique générale* [Problems of general linguistics] Gallimard, Paris, Vol. 1, 356. [in French].
6. Tesnière, L. (1959) *Éléments de syntaxe structurale* [Elements of structural syntax] Klincksieck, Paris, 670. [in French].
7. Dauzat, A. (1944) *Le génie de la langue française* [The genius of the French language] Payot, Paris, 350. [in French].
8. Damourette, J., Pichon, É. (1911–1940) *Des mots à la pensée : Essai de grammaire de la langue française* [From words to thought: Essay on the grammar of the French language] d'Artrey, Paris, 7 vol. [in French].
9. Guillaume, G. (1929) *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps* [Time and verb. Theory of aspects, modes and tenses] Champion, Paris, 134. [in French].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

